

pola. U njemu se opisuju promjene koje su se u Zagrebu dugo očekivale, sudjelovanje Zagrepčana u Domovinskom ratu te prilikama u Zagrebu za vrijeme tog rata. U posljednjem 81 potpoglavlju autor nam prezentira najnoviju razglednicu hrvatske metropole (konstituiranje Gradske skupštine 1996. međustranačke odnose, izbor gradonačelnika, posjeti pape Ivana Pavla II., Margarethe Thatcher i drugih europskih i svjetskih državnika). Nadalje piše: o zbrinjavanju izbjeglica i prognanika, proračunima Gradske skupštine, građevinskoj djelatnosti u gradu (izgradnja grada) razvoju gradskog prometa (zrakoplovnog, autobusnog), naglom razvoju telefonije, brizi o grobljima, razvoju školstva i kulturnih ustanova. Uz navedeno, u Perićevoj knjizi čitatelj može saznati o nacionalnoj strukturi stanovništva Zagreba, popisu stanovništva broju kulturnih, obrazovnih i zdravstvenih ustanova i drugo.

U završnim riječima posljednjeg podpoglavlja autor između ostalog piše: "Duga povijest Zagreba kazuje da se u ovom gradu uvijek stvaralo kako bi on bio što bogatiji svojim urbanim vrijednostima i svojom raskošnom ljepotom. Zagrebačka gradska uprava s punom sviješću i odgovornošću čuva te vrijednosti i tu ljepotu... Staro i novo u sveukupnom ustroju Zagreba žive usklađeno i ta usklađenost daje ovome velegradu posebne čari. Postojeći sklad, osmišljen umijećem graditeljske struke i prožet ljubavlju prema Zagrebu, dokazuje da ovdje prošlost i sadašnjost mogu zajedno". Knjigu autor završava "Zaključnim osvrtom i kazalom osobnih imena".

Na kraju i mi da zaključimo. Knjiga "Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada" je značajno monografsko djelo enciklopedijskog sadržaja u kojem autor čitatelja informira o najvažnijim događajima vezanim za razvoj Zagreba od druge polovice 19. stoljeća do naših dana. Pisana je kako se u Predgovoru navodi na temelju "višegodišnjeg studioznog istraživačkog poniranja i znalackog spisateljskog oblikovanja". Autor u njoj minuciozno bilježi sve značajne događaje dajući čitatelju temeljit, živ, jasan i cjelovit prikaz svega onog što se u Zagrebu zbilo u drugoj polovici 19. stoljeća do naših dana. Izvorne informacije u knjizi su znalacki sistematizirane i oblikovane. Autorov stil pisanja je razumljiv i čitak. Rečenice su mu jasne i logično oblikovane što omogućuje da knjigu s lakoćom čita i šire čitateljstvo

Iz predgovora saznajemo da je rukopis knjige bio znatno opširniji, ali da je autor, u dogovoru s izdavačem, skratio njegov sadržaj i izostavio slikovne priloge da se obujam knjige uskladi s financijskim mogućnostima za njezino izdavanje.

FRANKO MIROŠEVIĆ

Tihomir CIPEK - Stjepan MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina : 1842. - 1914.*, Disput, Zagreb 2006., 742 str.

U izdanju zagrebačke izdavačke kuće Disput objavljena je 2006. godine zbirka dokumenata pod nazivom *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. - 1914.* Knjiga je objavljena kao peta u nizu u Biblioteci Srednji put, a odlukom Senata Sveučilišta u Zagrebu odobrena je i kao sveučilišni priručnik. Priređivači i autori uvodnih studija su Tihomir Cipek i Stjepan Matković.

Tihomir Cipek je politolog, izvanredni profesor i predstojnik Odsjeka za hrvatsku politiku na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, a najveći dio njegove znanstvene karijere posvećen je istraživanjima hrvatske političke misli. Kao rezultat tog istraživanja objavljen je niz studija i knjiga, od kojih se na ovom mjestu može posebno spomenuti priređivanje (s Josipom Vrandečićem) *Hrestomatije liberalnih ideja u Hrvatskoj*, zbirke izvornih tekstova nosioca hrvatske liberalne misli, objavljene 2004. godine također u izdanju Disputa. Stjepan Matković je povjesničar, a na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu predaje kolegij *Hrvatska politička misao u 19. i 20. stoljeću*. Predmet Matkovićevog znanstvenog interesa je ponajprije hrvatska politička povijest s kraja 19. i početka 20. stoljeća, objavio je niz znanstvenih i stručnih članaka, a njegova monografija *Čista stranka prava 1895.-1903.* predstavlja jedan od novijih radova hrvatske historiografije kada je posrijedi povijest političkih stranaka.

Urednik izdanja je politolog Josip Pandurić, a kao recenzenti su potpisana tri istaknuta imena hrvatske povijesne i politološke znanosti: povjesničari Zlatko Matijević i Nikša Stančić, te politolog Nenad Zakošek.

Knjiga se sastoji od tri osnovna dijela. Središnji dio čine Dokumenti (101.-686.), prethode mu Uvodne rasprave (13.-97.), a slijede ga Prilozi (687.-716.). Knjiga sadrži i Kazala (pojmovno i imensko, 717.-740.), a na samom kraju je i Bilješka o priređivačima (741.-742.).

U studiji *Ideologija i nacije – političke stranke u Austro-Ugarskoj* (15.-48.) Cipek daje usporednu analizu stranačko-političkog života Habsburške Monarhije (od 1867. Austro-Ugarske), odnosno smješta hrvatske političke stranke i skupine u kontekst podunavskog imperija. Analiza izbornih sustava pokazuje da su ugarski i austrijski dio Monarhije imali dva različita izborna, a samim tim i dva različita parlamentarna i stranačka sustava. Prikazujući nastanak i razvoj političkih stranaka u svim krajevima Monarhije, osobitu pozornost pridaje austrijskim i ugarskim strankama, kao strankama s najizraženijim utjecajem na kretanja u političkom životu prostorâ na kojima djeluju hrvatske političke stranke. Cipek, nadalje, donosi i osnovne značajke talijanskih (na području Istre odnosno Dalmacije Talijanska liberalna stranka, Talijanska pučka stranka i Autonomistička stranka), čeških i slovenskih stranaka u austrijskom dijelu Monarhije, te osnovne značajke Srpske narodne slobodoumne stranke koja je djelovala na području Ugarske.

Naziv Matkovićeve studije *Obilježja političko-stranačkih kretanja u banskoj Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri i Hercegovini 1842. – 1914.* (49.-97.) jasno govori o sadržaju studije. U uvodu autor razmatra i ocjenjuje dosadašnja historiografska dostignuća, a potom ukazuje na osnovno izvorno gradivo, pri čemu naglašava da u inventarima hrvatskih arhiva ne nailazimo niti na jedan prikupljeni i sređeni stranački fond hrvatskih stranaka u razdoblju do sloma Austro-Ugarske. U pregledu političkog života na u naslovu navedenim prostorima težište je stavljeno na bansku Hrvatsku. Pored banske Hrvatske, Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine, Matković se bavi i političkim organizacijama Hrvata u Bačkoj, Gradišću, te Sjevernoj i Južnoj Americi, daje uvid u političke stranke Srba u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, a pozornost je posvećena i skupinama čije političke organizacije, odnosno političko opredjeljenje nisu još dovoljno znanstveno istražene (Nijemci u banskoj Hrvatskoj, Židovi). Matković, kao i Cipek u svojoj studiji, donosi i izbor iz izvora i literature.

U Priređivačkoj napomeni (100.-101.), koja prethodi Dokumentima, priređivači obrazlažu svoj metodološki pristup. Zbog zaokruženosti cjeline priređivači su u zbir-

ku uvrstili i programe stranaka koje su izražavale politička gledišta drugih etničkih zajednica u sklopu zemalja s većinskim hrvatskim stanovništvom, te nekoliko programa političkih organizacija Hrvata u Sjevernoj i Južnoj Americi, koji predstavljaju snažna utočišta djelovanja hrvatske emigracije projugoslavenskog usmjerenja. Dokumenti su kronologijski podijeljeni na pet politički artikuliranih blokova, a tekstovi su prenijeti u izvornom obliku, osim u slučajevima gdje se radi o očitim tiskarskim pogreškama. Budući da su u središtu interesa ideološke odrednice stranaka, skupina i pojedina, iz tekstova su izostavljeni dijelovi koji se odnose na opise stranačkih organizacijskih struktura, a na nekoliko mjesta je unutar uglatih zagrada umetnuta riječ ili riječi koje pogreškom u izvorniku očito nedostaju.

Kao godine razdjelnice u oblikovanju pet kronologijski i politički artikuliranih blokova uzete su 1860., 1883. i 1903. godina, godine koje donose značajne političke promjene i kojima započinju novi politički procesi. Blokovi nose podnaslove *Od osnivanja prvih stranaka do revolucionarnih zbivanja*, *Od obnove ustavnosti do Hrvatsko-ugarske nagodbe*, *Vrhunac velikih državopravnih stranaka*, *Prilagodbe dualističkom sustavu i modernizaciji društva i Stranački pluralizam i radikalizacija političkih odnosa*, a u sklopu ovih pet blokova objavljeni su tekstovi 154 stranačkih programa i proglašenja, programatskih članaka, političkih govora, saborskih izlaganja, koalicijskih dogovora i drugih dokumenata programatskog karaktera (točnije, gotovo 170 dokumenata, budući da su na nekoliko mjesta zajedno objavljena dva ili tri dokumenta koja po svemu čine cjelinu).

O potrebi izdavanja ovog djela dovoljno govori podatak da je otprilike tek peti dio uvrštenih dokumenta bio po svom nastanku ponovno objavljen u publicističkim i historiografskim radovima, dok među ostalima, koji uglavnom potječu iz novinstva ili arhiva, nalazimo i one koji do sada nisu bili predmet znanstvenog istraživanja.

Na kraju knjige uvrštena su i tri priloga koja će svim korisnicima ove knjige, a osobito studentima, omogućiti bolje razumijevanje često i vrlo zamršenih političkih odnosa u Monarhiji. To su tekst Hrvatsko-ugarske nagodbe (689.-698.), Kratka politička kronologija (699.-712.) te popisi banova u banskoj Hrvatskoj, namjesnika u Dalmaciji, zemaljskih poglavara Bosne i Hercegovine, austro-ugarskih zajedničkih ministara financija i ministara za Bosnu i Hercegovinu, ugarskih kancelara i ministara-predsjednika te austrijskih kancelara i ministara-predsjednika.

Zaključno, možemo reći da *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. - 1914.* ispunjavaju jednu veliku prazninu, odnosno da smo dobili djelo kakvo već posjeduju gotovo sve europske kulture, a što je i bila namjera priređivača, kako na samom početku svoje studije ističe Tihomir Cipek (15.). Objavljivanjem ove knjige studenti politologije, povijesti i srodnih znanosti dobili su iscrpan i pregledan priručnik, a povjesničari i politolozi djelo koje predstavlja osnovno polazište za buduća istraživanja.

BRANKO OSTAJMER